

<https://doi.org/10.62837/2024.4.403>

MAYILOVA FIDAN ELÇİN QIZI

İxtisas: İngilis ədəbiyyatı

Moyqod17@mail.ru

VİKTORİYA DÖVRÜNDƏ Ş.BRONTE YARADICILIĞININ ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU (“CEYN EYR” ROMANI ƏSASINDA)

Açar sözlər: Ş.Bronte, ingilis ədəbiyyatı, roman, yaradıcılıq, qəhrəman problemi

Key words: S. Bronte, English literature, novel, creativity, hero's problem

Ключевые слова: Ш.Бронте, английская литература, роман, творчество, проблема героя.

S.Bronte dünya ədəbiyyatında klassik əsərlər sayılan romanları ilə tanınan XIX əsr ingilis yazıçısıdır.

Şarlotta ömrünü yazıçılığa həsr etmiş Bronte bacılarından biri idi. Lakin bacılarından fərqli olaraq Şarlotta Bronte daha çox məşurlaşmışdı.

Ona məşurluq gətirən “Ceyn Eyn” romanı dünya ədəbiyyatında silinməz iz buraxmışdır.Ş.Brontenin yaradıcılığı dərin psixologizmi, sosial problemlərin qoyuluşu və qadın müstəqiliyinin cəsarətli təsviri ilə fərqlənir. Əsərlərində tez-tez sevgi, ədalət, əxlaq və din mövzularından bəhs açılır.

Ş.Bronte mürəkkəb və çoxşaxəli personajlar yaratmağın ustası idi. Onun qəhrəmanları tez-tez azadlıq və ədalət uğrunda mübarizə aparan güclü və müstəqil qadınlardır.

Əsərlərində gərgin və dramatik bir atmosfer yaratmaq üçün qotik romanının elementlərindən də məharətlə istifadə etmişdir.

Ş.Brontenin əsərləri ədəbiyyatda və xüsusilə ingilis ədəbiyyatında dönüş yaratmışdır. Həqiqətən də əsas qəhrəmanları qadın olan bu əsərlərin məğzində o dövrə görə çox cəsarətli fikirlər, kişilər, ilk növbədə qadınlığı ilə qarşı çıxmaq, onların istəklərinə dərhal boyun əyməmək, əksinə, ən sərt kişini belə qadın iradəsi qarşısında diz çökdürmək dayanır. Hətta qəhrəmanın susqunluğu belə güclü cinsin geri addım atmasına, davranışına, xarakterinə yenidən “əl gəzdirməsi”nə zəmin yaradır. Əks cinsin hələ cəngavərlik dövrlərində, qadın hüququnun nəinki tanınmadığı, “günahkar Həvvadansan” deyə İncilə toxunmağa yasaq edildiyi bir zamanda qadının ictimai şəkildə öz etirazını bildirib sözünü keçirməsi, iradəsini nümayiş etdirməsi yeni-yeni işarmaqda olan feminizmin daha parlaq şəkildə inkişaf etməsinə şərait yaradırdı. Təsadüfi deyil ki, Bronte ailə qurmaqdan məhz güclü xarakterinə görə imtina edirdi. Yalnız, səhhəti pisləşən atasının xahişi ilə 37 yaşındaykən elə atasının köməkçisinə də ərə gedib. Bir il sonra isə vərəmdən dünyasını dəyişib.

Şarlotta Bronte "Ceyn Eyr" romanını 1847-ci ildə dərc etdirir. Bu dövrdə ingilis ədəbiyyatında qadın müəlliflərə baxış artıq normallaşmaqda idi. Bronte bacılar və Corc Eliotun müəllifliyi yavaş-yavaş təsdiqini tapmaqda idi. Müəllif

romanı yazmağa başlamazdan əvvəl bacıları ilə xeyli müzakirə edir. O həmçinin kişilərin qadınlar haqqında olan fikirlərini də soruşur, ona əsasən bir qərara gəlməyə çalışırdı. Bu mövzuda ona kömək olanlardan biri Corc Eliotun sevgilisi G.H.Leves idi. O qadın müəlliflərə maraq göstərir, Şarlottaya yazı prosesindən əvvəl Ceyn Ostini oxumağı məsləhət görür. Ş.Bronte cavab məktubunda yazır ki, bu müəllifin niyə bu qədər sevildiyini anlaya bilmir. Onun fikrincə, Ceyn Ostinin əsərləri "qəliblənmiş bir mənzərənin dəqiq çəkilmiş fotosuna oxşayır".

Müəllifin fikrincə Ceyn Ostinin əsərlərində təbiilik yoxdur, onlarda təmiz səmadən, çiçəklərdən, kiçik qəsəbə evlərinin yaratdığı səmimi mənzərədən əsər-ələmət yoxdur. C.Ostinin əsərlərindəki bəylər və xanımlarla, onların səs-küylü və tənənəli həyatında yaşamaq heç istəməyəcəyi bir mühitdir. Məhz bu məktubdakı fikirlərdə Şarlotta Bronte və Ceyn Ostin yaradıcılığı arasındakı kəskin fərqi görə bilirik: Ceyn Ostin yaradıcılığında əl dəyməmiş, təbii mənzərələr yoxdur. O hər təbəqədən insanların təsvirini gərəkli görür, onun fikrincə, əsərdə sadəcə müəyyən bir təbəqənin təsviri oxucuya heç bir şey qazandırmır. Lakin bəlkə də bu ədəbi fərqdən daha çox düşüncə fərqidir: Şarlotta Bronte çərçivəyə salınmamış və səmimi insan münasibətlərini dəyərli görürdü. Onun qəhrəmanı mürəbbiyədir, mürəbbiyə obrazı isə XIX əsr ingilis ədəbiyyatı üçün imtina edilməyəcək qədər əhəmiyyətli obrazdır. Çünki, bu dövrün mədəni, oxumuş qadınları üçün ən əlverişli peşə sayılırdı, lakin maddi qazancı çox aşağı səviyyədə idi. Bununla yanaşı insanların, ev sahibi və qonaqların mürəbbiyəyə davranışı, rəftarı da yaxşı deyil. Əsər Ceynin dilindən, yəni birinci şəxsin dilindən nəql edilir. Ceyn atası və anası vəfat etmiş, bacısı, qardaşı olmayan, kimsəsiz bir qızıdır. Lakin irəliləyən səhifələrdə biz onun qohumları olduğunu görürük. Onun atası din adamı olur, anası ilə varlı və nüfuzlu bir ailənin qızı olmuşdur.

Təbii olaraq ailə evliliyi qəbul etmir. Lakin onlar öz kiçik ailələrini qururlar. Sevgi ilə qurulmuş ailənin ömrü uzun sürmür, ata və ana yoluxucu xəstəlikdən dünyasını dəyişir, balaca Ceyn isə dayısının himayəsində qalır. Ceyn salındığı "qırmızı otaq"dan şiddətli ürəkkeçməsi ilə çıxarılır, bundan sonra ona qarşı münasibət nisbətən dəyişir. Missis Rid ona Mister Lloud adlı əcazını çağırır, onun tövsiyəsi ilə Ceyn məktəbə verilir. Missis Ridlə Ceyn arasında iki təsirli dialoq xüsusilə diqqətəlayiqdir. "Əgər Rid dayı sağ olsaydı, nə deyərdi? -Nə?-missis Rid güclə eşidiləcək səslə pıçıldadı. Onun adətən sakit və soyuq görünən boz gözlərində hətta qorxu ifadə olundu. Əlini çiyindən çəkib gözlərini üzümə zillədi, sanki bilmək istəyirdi ki, qarşısında dayanan kimdir:uşaq , ya şeytan?" [3,s. 36]

Bu əhvalatlardan sonra kiçik qızın himayəsindən imtina etməyə bəhanə axtaran dayısı arvadı onu həm də öz razılığı ilə Mister Broklhörstün rəhbərlik etdiyi qız məktəbinə göndərir. Ceyn burada Lovud məktəbində dərs alır, həmçinin yemək, yatacaq və geyim də bu məktəbin hesabına verilir. Lakin bu məktəbin çox qatı qanunları var.

Çox keçmir ki, dayısı da dünyasını dəyişir, onun vəsiyyətinə əsasən, həyat yoldaşı Miss Rid qızın himayəsinə özü davam edir. Ceyn təbiət etibarilə sakit, səssiz uşaq idi. Ceyn ailədə qulluqçu və baxıcılardan belə az hörmətə və qayğıya layiq

görülürdü. Uşaqlar onu tez-tez döyür və təhqir edirlər. Elə ilk şahidi olduğumuz hadisə də bu idi: dayısı oğlu Ceynə qarşı şiddət göstərir, qızın başı yarılır, lakin qarşı çıxdığı üçün Ceyn cəza alır və çox qorxduğu qırmızı otağa keçib oturması ilə cəzalandırılır. Otaqdan qorxma səbəbi isə oranın həddindən artıq böyük və kimsəsiz olması ilə yanaşı orada dayısının ruhunun olduğuna və həmin ruhun mənəvi narahatlıq keçirdiyi düşüncəsi üçün, Ceyni incidənləri cəzalandırmaq məqsədi ilə gələcəyindən qorxması idi. Biz Ceynin mifik obrazlardan qorxmasını sonrakı hissələrdə də görəcəyik.

Ceyn öz yaşadığı dəhşəti dərk edir, onun güclü cəhəti də məhz budur. O, hələ ilk fəsildə, kiçik uşaq ikən dərk edir ki, bütün bunlar onun haqqı deyil. "Bu haqsızlıqdır, haqsızlıqdır! - deyə ağrıdan və təhqirdən uşağa məxsus olmayan tərzdə, - aydın təfəkkürlə qət etdim ki, nəyin bahasına olursa olsun, artıq dözülməz həddə çatan bu zülmədən qurtulmaq lazımdır". [3, s. 20]

Ceynin ən zəif cəhətlərindən biri isə özünü həddindən artıq xor görməsi idi, o öz dəyərini dərk etmirdi. Ceyn özünü kiçik görür, öz xarakterinə bələd deyil, balaca uşaq böyüdüyü mühitin də təsiri ilə elə bilir ki, içinə qapalı, psixologiya dili ilə desək, introvert olmaq, yaxud da ona edilən zülm və haqsızlıqlara qarşı çıxmaq pis bir məziyyətdir. Ceynin uşaqlıq dövrü on fəsildə əksini tapır, elə Ceyn özü də bunu vurğulayır. "Ömrümün birinci onilliyinə təxminən elə on fəsil həsr etdim" [3, s. 106].

O buraya Ceyni evin himayəyə götürülmüş qızı Adel Varansa mürəbbiyəlik etmək üçün çağırır. Beləcə Ceyn öyrənir ki, malikanə E. Roçesterə məxsusdur. Missis ara-sıra ona Mister Roçesterdən danışır, onun burada olduğu vaxtlarda malikanənin necə qonaqlarla dolub-daşdığını danışdıqca, Adel həvəsdən yerində dura bilmir. Ceyn müşahidə edir ki, Adel əyləncəni sevən, geyiminə həddindən artıq diqqət edən bir kiçik xanımdır. Brontenin əsərləri müxtəlif aspektlərdən təhlilə cəlb edilə, bunlardan biri də linqvokulturoloji təhlildir. Müəllif qeyd edir: Ş. Bronte "Ceyn Eyr" əsərində iki qadın tipini müqayisə edir: sadə, təmiz, kasıb Ceyn və zəngin, cəlbedici, nəcib Blanş İnqram. Daxili aləminin təmizliyi, sağlam xarakter, dürüstlük və müstəqillik təcəssümü olan Ceyn obrazı dekorativ Blanş obrazından daha pozitiv və daha üstün təqdim olunur". [3, s. 61] Ceyn tənqidçilər tərəfindən etibarlılığı, güclü düşüncəsi və fərdiliyi ilə qeyd olunur. Müəllif, adi bədii və bəlkə də qismən avtobioqrafik qəhrəmanlardan fərqli olaraq, Ceyni qəsdən yaraşıqsız bir fiqur kimi yaratmışdır.

"Ceyn Eyr" həm sosial, həm də psixoloji cəhətdən tərbiyəvi əhəmiyyətə malik bir romandır. Viktoriya dövrü İngiltərəsində fərqli təbəqələrdən olan iki şəxs arasındakı bir eşqdən bəhs edən bu roman, cəmiyyətdə yaşanan dini təzyiqi, sinif bölgüsünü və kişi üstünlüyünü həqiqi və gözəl şəkildə əks etdirir. Qadın azadlığı və hüquqlarına sahib çıxan ilk romanlardan biri olaraq qəbul edilən "Ceyn Eyr" əsəri romantizm cərəyanının ən əhəmiyyətli nümunələrindəndir. Əsər Ceyn adlı qəhrəmanın mənəvi təkamülünü ardıcıl olaraq aşkar edir və onun güclü, bütöv və məğrur xarakterinin formalaşmasından xəbər verir. Əsərin qəhrəmanı əksər hallarda müəllifin prototipi hesab olunsa da, əsərdə baş verən hadisələrin və obrazların müəlliflə birbaşa əlaqəsi yoxdur. Ceyn Eyrin həyat tarixi bədii təfəkkürün

məhsuludur, lakin onun daxili həyəcanları şübhəsiz ki Şarlotta Bronteyə daha yaxındır.

ƏDƏBİYYAT

1. Bronte, Ş. Ceyn Eyr. – Bakı, 2019.
2. Çesterton, H. Fərqli personajlar: Şarlotta Bronte. Esse // “Ədəbiyyat” qəzeti, 2015
3. Mənsimova, Z. Ədəbiyyat tarixinin dahi qadınları: Ceyn Ostin, Meri Şelli, Şarlotta Bronte, Virciniya Vulf, Aqata Kristi // Azərbaycan jurnalı, 2019. – No 3, – s.190-192.
4. Səfərova, S.Q. Şarlotta Brontenin əsərlərində qadın obrazlarının təsviri // Sumqayıt Dövlət Universitetinin Elmi xəbərləri. Sosial və humanitar elmlər bölməsi. – Cild 14. – N3, 2018, – s.30-33.
5. Şnakenber, R. Görkəmli yazarların sirli həyatı: Bronte bacıları // “Ədəbiyyat” qəzeti, 2017.

Mayilova Fidan Elçin

VİKTORİYA DÖVRÜNDƏ Ş.BRONTE YARADICILIĞININ ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU (“CEYN EYR” ROMANI ƏSASINDA)

Xülasə

Məqalə Ş.Brontenin yaradıcılığı, ingilis ədəbiyyatında tutduğu mövqeyindən bəhs edir. Həmçinin yazıcının əsərlərində cəmiyyətdəki sosial problemlər və qadın azadlığı mühüm rol oynayır. Məqalədə Brontenin “Ceyn Eyr” əsəri ədəbi təhlilə cəlb edilib.

Viktoriya dövrü İngiltərəsində fərqli təbəqələrdən olan iki şəxs arasındakı bir eşqdən bəhs edən bu roman, cəmiyyətdə yaşanan dini təzyiqi, sinif bölgüsünü və kişi üstünlüyünü həqiqi və gözəl şəkildə əks etdirir. Ş.Bronte qəhrəmanların real və mürəkkəb obrazlarını yarada bilən yazıçılardan biri idi. Onun qəhrəmanları idealizə edilməmiş və ya stereotip deyildi, canlı və ziddiyyətlərlə dolu idi. Bronte qəhrəmanlarının daxili dünyalarını araşdıraraq onların düşüncələrini, hiss və duyğularını açıb göstərmiş və bununla da oxucular üçün xüsusilə cəlbedici olmuşdu. Məqalədə ingilis yazıcısının qəhrəmanı Ceyn Eyr hüquq və azadlığı uğrunda mübarizə aparan güclü və müstəqil qadın olduğu göstərilir. Bu isə bir çox yazıçılara ilham verərək ədəbiyyatda qadın yazıçılarının münasibətin dəyişməsinə kömək etdi.

Mayılova Fidan Elçin

**СВОЕОБРАЗИЕ ТВОРЧЕСТВА Ш.БРОНТЕ В
ВИКТОРИАНСКУЮ ЭПОХУ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА
«ДЖЕЙН ЭЙР»)**

Резюме

В статье говорится о творчестве Ш.Бронте и ее месте в английской литературе. Важную роль в творчестве писательницы играют социальные проблемы в обществе и свобода женщин. В статье под литературный анализ попал роман «Джейн Эйр» Ш.Бронте. Здесь рассказывается о любви между двумя молодыми людьми разных сословий в викторианской Англии. Роман реалистично и полно отражает религиозный гнет, классовое разделение и мужское доминирование, встречающиеся в английском обществе того времени. Ш.Бронте была одной из писательниц, сумевшей создать реальные и сложные образы. Ее герои не были идеализированы или шаблонны, они были живы и полны противоречий. Бронте, исследуя внутренний мир своих героев, раскрывает их мысли, чувства и эмоции. В этом отношении герои писательницы становились особенно привлекательными для читателей. В статье показано, что героиня английской писательницы Джейн Эйр — сильная и независимая женщина, которая борется за свои права и свободу.

Mayılova Fidan Elçin

**THE ORIGINALITY OF S. BRONTE'S WORK IN THE VICTORIAN
ERA (BASED ON THE NOVEL "JANE EYRE")**

Summary

The article talks about the work of S. Bronte and her position in English literature. Social problems in society and women's freedom also play an important role in the writer's work. The article deals with literary analysis of Bronte's Jane Eyre. The story is about the love between two people from different classes in Victorian England. The novel realistically and beautifully reflects the religious oppression, class division and male dominance experienced in society. S.Bronte was one of the writers who managed to create real and complex characters. Bronte's heroes were not idealized or stereotyped, they were alive and full of contradictions. Bronte's heroes, exploring their inner world, revealed their thoughts, feelings and emotions, and thereby became especially attractive to readers. The article shows that the heroines of the English writer Jane Eyre are strong and independent a woman who fights for rights and freedom.

Elmi rəhbər: F.ü.f.d., dos Qasımova S.C